

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του βιασμού στον τύπο

Τα προλεγόμενα μιας έρευνας*

ΒΑΣΩΣ ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

*Εγκληματολόγου, Τμήμα ψυχολογίας
Παντείου Πανεπιστημίου*

Το άρθρο πραγματεύεται τον “περί βιασμού λόγο” έτσι όπως προκύπτει από την ειδησεογραφική κάλυψη των σχετικών περιστατικών μέσα από τις σελίδες του ημερήσιου τύπου. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις σχετικά με το δράστη, το θύμα ή το ίδιο το αδίκημα αντανακλώνται στη μορφή και το περιεχόμενο της είδησης. Ο τύπος αποτελεί ένα φίλτρο και ταυτόχρονα ένα παραμορφωτικό της πραγματικότητας καθρέφτη, που επιλεκτικά παρουσιάζει τα περιστατικά βιασμού. Οι επιθετικοί προσδιορισμοί και οι αξιολογικές κρίσεις που αποδίδονται στο βιαστή, το θύμα και την πράξη εμπεριέχουν μυθοπλαστικά στοιχεία, που αποκλίνουν από τα δεδομένα της εγκληματολογικής έρευνας και αντανακλούν την τρομολαγνεία του τύπου για ειδεχθή και φρικιαστικά εγκλήματα. Ο βιαστής προβάλλεται ως ιδιαίτερο είδος ανθρώπου (δράκος, κτήνος κ.α.), το θύμα ως ουδέτερο και αμέτοχο στην εγκληματική πράξη, το έγκλημα ως σπάνιο και απόμακρο γεγονός. Η δαμονοποίηση αυτή του βιασμού -που συνιστά την επικρατέστερη μορφή συλλογικής αναπαράστασης- αναπαράγεται μέσα από τον τύπο και διαμορφώνει τις ευρύτερες αναπαραστάσεις του κοινού (ή των διαφορετικών κοινωνιών) για το έγκλημα και τον εγκληματία. Με δεδομένη τη συμβολή του τύπου στην διαμόρφωση των στάσεων και των προτύπων συμπεριφοράς, διαπιστώνουμε ότι η εικόνα του εγκλήματος γενικά και του βιασμού ειδικότερα πρέπει να “εξερθολογισθεί” αποβάλλοντας τα συγκινησιακά και μυθοπλαστικά της στοιχεία.

* Η ερευνητική ομάδα αποτελείται από τις κοινωνιολόγους- εγκληματολόγους: Αδαμοπούλου Αγάπη, Αναστασίου Κατερίνα και Πετρούλια Όλγα, τις οποίες ευχαριστώ θερμά. Η έρευνα στηρίχθηκε στην παραχώρηση του πολύτιμου υλικού του Κέντρου Τεκμηρίωσης και Μελετών του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας. Εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας προς την Υπεύθυνη του ΚΕΤΕΜΕ κυρία Αίγλη Σκουρτζή, την Πρόεδρο του Σ.Δ.Γ. κυρία Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, τα μέλη του Δ.Σ. και την κ. Ε. Τζεβελέκα, που βοήθησαν και συμπαραστάθηκαν στην ερευνητική ομάδα.

Εισαγωγή

Ο βιασμός είναι αντικείμενο θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων σε διάφορα γνωστικά πεδία, όπως η κοινωνιολογία, ψυχολογία και εγκληματολογία. Η επισκόπηση της σχετικής με το βιασμό βιβλιογραφίας, μας αποκαλύπτει τις πολυδιάστατες αιτιολογικές προσεγγίσεις, καθώς και τους πιθανούς άξονες παρέμβασης, αντιμετώπισης και πρόληψης του φαινομένου¹. Η δική μας, ωστόσο, προσέγγιση στοχεύει στη διερεύνηση όχι των ποιοτικών χαρακτηριστικών του βιασμού ως εγκλήματος -αδικήματος, αλλά των αναπαραστάσεων του τύπου για το βιασμό, έτσι όπως προκύπτουν από την κάλυψη των σχετικών με το αδίκημα ειδήσεων. Μας ενδιαφέρει, με άλλα λόγια, ο «περί βιασμού λόγος» παρά ο ίδιος ο βιασμός.

Επιχειρούμε να συνθέσουμε εκείνα τα εγκληματολογικά δεδομένα που αφορούν το βιασμό με τις σύγχρονες προσεγγίσεις για το πώς παρουσιάζεται το έγκλημα από τα ΜΜΕ. Το κύριο αντικείμενο της εργασίας αυτής είναι η μελέτη και επεξεργασία της εικόνας ή της φαινομενολογίας του αδικήματος του βιασμού, έτσι όπως προκύπτει από την κάλυψη των περιστατικών /ειδήσεων από τον ημερήσιο τύπο.

Συγκεκριμένα, θα προσπαθήσουμε να μορφώσουμε (ή καλύτερα να ανα-κατασκευάσουμε) την εικόνα του βιασμού, του δράστη, του θύματος και των συνθηκών του αδικήματος έτσι όπως προβάλλεται από τη σχετική ειδησεογραφία.

Η μόρφωση αυτής της εικόνας αποτελεί ένα είδος **συλλογικής αναπαράστασης**, η οποία αφενός αντικατοπτρίζει συγκεκριμένες στάσεις, προκαταλήψεις και υποκειμενικές κρίσεις των αρθρογράφων/δημοσιογράφων (οι οποίοι, πέραν της «επαγγελματικής ιδεολογίας» τους, εκφράζουν την κοινωνική πραγματικότητα) και αφετέρου συμβάλλει στη διατήρηση και αναπαραγωγή των κοινωνικών αξιών, ρόλων και προτύπων συμπεριφοράς. Η ιδιαιτερότητα του τύπου -και ευρύτερα των ΜΜΕ- εντοπίζεται όχι μόνο στη διατήρηση και αναπαραγωγή των κοινωνικών προτύπων συμπεριφοράς, αλλά στη δυνατότητα προβολής νέων προτύπων και

1. Η βιβλιογραφία είναι ανεξάντλητη. Βλ. ενδεικτικά: Amir, M. *Patterns in forcible rape*, Chicago: University Press 1971, Holmstrom, L., Burgess, A. *The victim of rape: Institutional reactions*, New York: Wiley 1978, Burgess, A. and L. Holmstrom, *Rape trauma syndrome*, Amer. Journal of Psychiatry 131: 981-986, 1974, Groth, N. A. *Men who rape*, New York, Plenum 1978, Robert, Ph., & Lambert, T. & Faugeron, C. *Image du viol collectif et sa reconstruction d' objet, Deviance et Societé*, 1976, Russell, D. *Sexual Exploitation: Rape, Child Sexual Abuse, Sexual Harrassment*, Sage 1984, Schultz, L. G. *Rape Victimology*, Charles C. Thomas, 1980, Schwendinger, H. and Schwendinger, J. *Rape and Inequality*, Sage 1983, Thomas, E. *Le viol du silence* Paris, Aubier 1986.

διαμόρφωσης συλλογικών στάσεων και αντιλήψεων, μέσα από τον κοινωνικοποιητικό τους ρόλο.

Οι κύριοι στόχοι της έρευνας είναι:

α. να εντοπίσουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του αδικήματος του βιασμού, έτσι όπως προκύπτουν από την προβολή παρόμοιων περιστατικών και συγκεκριμένα να διερευνήσουμε:

α1. Ποιά περιστατικά βιασμών καλύπτονται και πώς αυτά προβάλλονται από τον ημερήσιο τύπο,

α2. τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του δράστη και του θύματος

α3. τις συνθήκες τέλεσης του αδικήματος (τόπος, χρόνος, άσκηση βίας, απειλές κ.α.)

α4. τις συνθήκες καταγγελίας και δημοσιοποίησης του αδικήματος,

β. να καταγράψουμε και να ταξινομήσουμε τις υποκειμενικές αξιολογικές κρίσεις και χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στο αδίκημα καθεαυτό, το δράστη και το θύμα. Μέσα από την ποιοτική επεξεργασία αυτών των στοιχείων θα προσπαθήσουμε τέλος,

γ. να περιγράψουμε το προφίλ του εγκλήματος, του δράστη και του θύματος, έτσι όπως προκύπτει από την κάλυψη της είδησης.

I. Έγκλημα, βιασμός και MME: Μερικές θεωρητικές επισημάνσεις

Ο τρόπος που προβάλλεται γενικότερα το έγκλημα και ειδικότερα ο βιασμός από τα MME (τηλεόραση, τύπος, κινούμενα σχέδια, κόμικς) έχει απασχολήσει τους ερευνητές στο παρελθόν. Η σχετική βιβλιογραφική επισκόπηση² μας επιτρέπει να προβούμε στις παρακάτω διαπιστώσεις:

2. Farsedakis, J. *Medias et Justice Criminelle*, Conseil de l' Europe. Les politiques criminelles dans un Etat de Droit- Problèmes de transition, Ljubljana 1995, Schneider, H. J. *Το έγκλημα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τ. 3-4, 1989, σελ. 88-116. Cohen, S. and Young, J. (eds) *The Manufacture of News*, London: Constable 1973, Garofalo, J. *Crime and Mass Media: A selective review of Research*, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 18 (1981), 319-350, Gordon, M. and Heath, L. *The News Business, Crime and Fear*, in Dan A. Lewis (ed) *Reactions to crime*, Beverly Hills-London, Sage 1981, 227-250, Hay, A., Soothill, K. and Walby, S. *Seducing the public by rape reports*, *New Society*, 53/924, 1980, Killias, M. *Mass medias, peur du crime et pratique criminelle: une revue de la litterature recente*, *Revue Intern. De Criminologie et Police Technique*, XXXVI, no 4, p. 60, Roshier, B. *The selection of crime news by the press*, in Cohen and Young (eds) *ibid*, 28-39, Winich, C. (ed) *Deviance and the Mass Media*, Beverly Hills -London, Sage 1978, Soothill, K. *The changing face of rape? British Journal of Criminology*, vol 31, no

– Παρατηρούνται σποραδικές «**επιδημίες**» εγκλημάτων ή κύματα εγκληματικότητας σε ένα είδος εγκλήματος. Αυτό ήταν φανερό και στη δική μας έρευνα, αφού κάθε φορά που δημοσιοποιείτο μία υπόθεση βιασμού ακολουθούσαν και άλλες καταγγελίες από την πλευρά των θυμάτων, με αποτέλεσμα ο τύπος να ασχολείται για αρκετές ημέρες με παρόμοια περιστατικά.

Διαπιστώθηκαν διαστήματα έξαρσης των βιασμών, κυρίως όταν είχε προηγηθεί στην επικαιρότητα η εκδίκηση ή δημοσιοποίηση περιπτώσεων βιασμού (π.χ. χρονική αλληλουχία περιπτώσεων Παπαχρόνη, Μπέσκου, Ρωχάμη). Πρόκειται για περιστασιακές «επιδημίες» των βιασμών, που δεν γνωρίζουμε εάν οφείλονται σε συγκυριακές συλλήψεις από την πλευρά της αστυνομίας, ή στην παρότρυνση άλλων θυμάτων βιασμών να καταγγείλουν το αδίκημα που υπέστησαν. Πάντως, αυτή η περιστασιακή «μόδα» από τα εγκλήματα που έρχονται στην επικαιρότητα, δεν υποδηλώνει αναγκαστικά μία πραγματική αύξηση αυτής της μορφής εγκληματικότητας, αλλά αύξηση των καταγγελομένων περιστατικών.

Η σημασία αυτής της παροδικής προβολής των εγκλημάτων εστιάζεται στην πίεση που ασκείται μέσω του τύπου προς την πολιτεία προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Έτσι, μία σειρά - νομοθετικών κυρίως- αλλαγών και μεταρρυθμίσεων στις πρακτικές των οργάνων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου επέρχονται υπό το κράτος αυτής της πίεσης, και ενίοτε του ηθικού πανικού που προκαλείται στην κοινή γνώμη.

– **Ο φόβος του εγκλήματος** που καλλιεργείται από τον τρόπο παρουσίασης του εγκλήματος από τα ΜΜΕ έχει επισημανθεί ήδη από 15ετίας από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Οι θυματολογικές έρευνες δείχνουν ότι ο φόβος της θυματοποίησης δεν συνάδει προς τα πορίσματα των ερευνών: οι πληθυσμιακές ή κοινωνικές κατηγορίες που φοβούνται ότι θα υποστούν κάποια εγκληματική ενέργεια, κινδυνεύουν πολύ λιγότερο στην πραγματικότητα από άλλες κοινωνικές ομάδες³. Ο τύπος -πέραν των άλλων παραγόντων- συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση των συλλογικών αναπαραστάσεων για το έγκλημα και τον εγκληματία, παρουσιάζοντας μία κατασκευασμένη πραγματικότητα για τη φαινομενολογία και την ερμηνεία του εγκληματικού φαινομένου.

4, 1991, Walby, S. Hay, A. and Soothill, K. *The social construction of rape, Theory, Culture and Society* 2/1, 1983, van Dijk, J.J.M. *L' influence des medias sur l' opinion publique relative à la criminalité. Un phenomene exceptionnel? Deviance et societé*, 1980, IV, no 2, p. 107.

3. Αρτινοπούλου Βάσω, *Θυματολογία* (σημειώσεις) Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1995, van Dijk, J.J.M., Mayhew P., et Killias, M. *Crime Victimization in the Industrialized world*, The Hague, Netherlands: Ministry of Justice 1992, Zauberman, R. *Victimes en France: Des Positions, interets et strategies diverses*. *Deviance et Societe* 1991, vol.15, no 1, pp 27-49.

– Ο παραβάτης του ποινικού νόμου παρουσιάζεται πάντοτε σχεδόν **αρνητικά**. «Η αντίληψη για τον κακό εγκληματία που υπάρχει στα ΜΜΕ συμβάλλει στην αλλαγή του προσδιορισμού και αυτοπροσδιορισμού του παραβάτη και αυτά τα δύο στοιχεία ενδυναμώνουν και επιταχύνουν την διαδικασία απόρριψής του από την κοινωνία. Ο παραβάτης υιοθετεί και εσωτερικεύει την εικόνα που πιστεύει ότι η κοινωνία έχει για αυτόν. Επίσης η κατασκευασμένη απεικόνιση της εγκληματικότητας και της ποινικής δικαιοσύνης θέτει το μέτρο, και συγκεκριμένα προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τα όρια ανοχής απέναντι στους εγκληματίες και το επίπεδο της αποτελεσματικότητας του κοινωνικού ελέγχου, την αποτελεσματικότητα της ποινικής δικαιοσύνης. Έτσι, η κατασκευασμένη από τα ΜΜΕ πραγματικότητα μετατρέπεται στο μυαλό μας σε καθεαυτή πραγματικότητα, γιατί την πιστεύουμε και την προσαρμόζουμε ανάλογα με τη συμπεριφορά μας»⁴.

Μία σειρά κρίσεων και χαρακτηρισμών για την προσωπικότητα του εγκληματία στοχεύουν στο να τον στιγματίσουν ως περιθωριακό, τρελλό και αντικοινωνικό, ένα άτομο πέρα και έξω από εμάς. Παρατηρείται η διάκριση **αυτοί-εμείς**, η εγκληματικότητα θεωρείται ως κάτι ξένο προς τις «υγιείς» κοινωνίες, ο εγκληματίας εξοστρακίζεται.

Οι μυθοπλαστικές αυτές διεργασίες συσχετίζονται άμεσα με τις συλλογικές αναπαραστάσεις για το έγκλημα, που αντανακλώνται τόσο στο επίπεδο της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα από τις πρακτικές των οργάνων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου⁵, όσο και στο συμβολικό - αξιολογικό επίπεδο (η εικόνα του εγκληματία μέσα από το μύθο, τη λογοτεχνία, την τέχνη). Έτσι, οι χαρακτηρισμοί που περιλαμβάνονται στους πηχιαίους τίτλους των ειδήσεων εμπεριέχουν ένα **συγκινησιακό στοιχείο** και στοχεύουν στον εντυπωσιασμό, ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα τα στερεότυπα για το έγκλημα και τον εγκληματία.

– **Οι μηχανισμοί επιρροής** μεταξύ των ΜΜΕ γενικότερα και του τύπου ειδικότερα, με το κοινό έχουν επισημανθεί, χωρίς ωστόσο να τεκμηριώνονται σαφείς αιτιολογικές σχέσεις⁶, αφού η δυναμική της αλληλεπίδρασης παρεμβαίνει αποφασιστικά σε παρόμοιες διαδικασίες. Αν και μπορούμε να αναλύσουμε το είδος των μηνυμάτων- ερεθισμάτων που δε-

4. Schneider, H.J. op. c. σελ. 93.

5. Τσαλίκογλου, Φ., Αρτινοπούλου, Β., Ζαραφωνίτου, Χ. και Μαντόγλου, Α. Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο, Έρευνα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, Αθήνα 1994.

6. Ως παράδειγμα αναφέρω τη σχέση μεταξύ βίας και τηλεόρασης, ότι δηλ. τα τηλεοπτικά προγράμματα που περιέχουν βία διαμορφώνουν βίαιους τηλεθεατές. Για την προβληματική αυτής της αιτιακής σχέσης βλ. τις έρευνες που αναφέρει ο Schneider op.cit. σελ. 104 κ.ε. και γενικότερα Ν. Σαρρής, *Ελληνική Κοινωνία και Τηλεόραση*, Εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 1992.

χόμαστε, δεν είναι εφικτό ν' αξιολογήσουμε την επίδρασή τους στην ατομική πράξη/δράση, αφού η βιωματική εμπειρία του κοινού, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο βιώνει, αποδέχεται ή απορρίπτει ο αναγνώστης τις προβαλλόμενες εικόνες ή σχόλια, τις αξιολογικές κρίσεις, τα συναισθήματα και τους χαρακτηρισμούς αποτελεί καθεαυτή μια πολυσύνθετη και δυναμική διαδικασία.

— Όπως συμβαίνει γενικότερα με την προβολή του εγκλήματος από τον τύπο, έτσι και στην περίπτωση του βιασμού ο αναγνώστης διαμορφώνει άποψη και στάση από τα αδικήματα εκείνα που έρχονται στη δημοσιότητα. Με δεδομένο ότι ο **σκοτεινός αριθμός** για το αδίκημα του βιασμού ανέρχεται στο 90% (μόνο 10 στις 100 περιπτώσεις δημοσιοποιούνται) είναι προφανές ότι η εικόνα που διαμορφώνεται είναι παραμορφωτική της πραγματικότητας και μη αντιπροσωπευτική του συνόλου των βιασμών που διαπράττονται. Πρόκειται δηλαδή για την προβολή μιας άλλης πραγματικότητας (όχι τόσο διαφορετικής από εκείνη των στατιστικών της αστυνομίας ή της δικαιοσύνης) η οποία όμως αποκλίνει από την πραγματική, ως προς την έκταση και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του εγκλήματος.

Η δημοσιογραφική εκμετάλλευση περιστατικών ακραίων και φρικιαστικών, όπως είναι οι ανθρωποκτονίες που συρρέουν με βιασμό, οι ομαδικοί βιασμοί ή βιασμοί ανηλίκων, είναι μια μορφή **δευτερογενούς θυματοποίησης** και κοινωνικού στιγματισμού των θυμάτων. Αποτελεί γενικότερη διαπίστωση ότι όσο πιο σπάνιο και ειδηχθές είναι το έγκλημα, τόσο περισσότερο προβάλλεται και ταυτόχρονα μυθοποιείται. Η διαδικασία της «**ψυχολογιοποίησης**»⁷ παρεμβαίνει καθοριστικά στην εικόνα και τα χαρακτηριστικά του δράστη ή/και του θύματος, ειδικά όταν αυτός περιγράφεται ως «ανθρωπόμορφο κτήνος» ή «ψυχοπαθής». Σε αυτό το σημείο αντικατοπτρίζεται η «άλλη» πραγματικότητα αφού οι έρευνες δεν επιβεβαιώνουν την υπόθεση του ψυχοπαθή βιαστή⁸.

— Σχετικά με τον τρόπο παρουσίασης του βιασμού από τον τύπο, οι έρευνες δείχνουν ότι η «διαφορά μεταξύ κίτρινων και σοβαρών εφημερίδων αφορά αποκλειστικά τον τρόπο παρουσίασης και όχι το περιεχόμενο της είδησης. Γενικά η ειδησεογραφία του τύπου εστιάζεται στη διάπραξη και την τιμωρία του παραβάτη. Δίνεται μεγάλη σημασία στην εξωτερική εμφάνιση του δράστη, ενώ και στις δύο εφημερίδες δεν δίνεται έμφαση στα εγκληματολογικά προβλήματα, ούτε στο θύμα, ούτε στην ποινική δικαιοσύνη, τον τυπικό κοινωνικό έλεγχο και την αστυνομία, και γενικότερα δεν επιχειρείται καμμία ανάλυση των αιτίων του εγκλήματος, της προσωπικότητας του δράστη και του θύματος, καθώς και της επίσημης

7. Παπαστάμου, Σ. *Ψυχολογιοποίηση*, Εκδ. Οδυσσέας 1989.

8. Τσαλίκουλου, Φ. *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, κεφ. 3. Η βία κατά των γυναικών: Ο βιασμός και η μυθολογία του, Εκδ. Παπαζήση 1989, σελ. 87-139.

κοινωνικής αντίδρασης. Οι πιο κίτρινες εφημερίδες απλώς παρουσιάζουν την είδηση με πιο συγκινησιακό τρόπο.»⁹.

Οι λόγοι επομένως που μας ωθούν στη μελέτη των αναπαραστάσεων για το βιασμό, μέσα από τον τύπο είναι: α. η ευρεία επικράτηση **μυθοπλασιών** σχετικά με το αδίκημα του βιασμού (συχνότητα, έκταση, δράστες, θύματα) που αντικατοπτρίζουν, διατηρούν και αναπαράγουν συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς, στάσεις και προκαταλήψεις και β. ο κρίσιμος **ρόλος του τύπου** στην απόδοση και περιγραφή της κοινωνικής πραγματικότητας, τη διαμόρφωση συλλογικών στάσεων και αντιλήψεων για το βιασμό, το έγκλημα και την εγκληματικότητα ως κοινωνικά φαινόμενα.

Έτσι, η μελέτη της φαινομενολογίας του βιασμού μέσα από τις στήλες των εφημερίδων αποκτά ένα διαφορετικό νόημα. Εκτιμούμε ότι η χρησιμότητα της έρευνας δεν περιορίζεται μόνο στην απεικόνιση αυτής της φαινομενολογίας, αλλά θα θέσει γόνιμους προβληματισμούς για θεσμικές ή άλλου τύπου παρεμβάσεις, τουλάχιστον σε ότι αφορά την προβολή περιστατικών με τρόπο που να μη θίγει και προσβάλλει την ανθρωπινή αξιοπρέπεια.

II. Η Έρευνα

A. Μεθοδολογία

1. Διαδικασία επιλογής του δείγματος - Προ-έρευνα

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου της Αθήνας. Μια πρώτη επιλογή των δημοσιευμάτων είχε ήδη γίνει από ειδική υπηρεσία διαχείρισης των δημοσιευμάτων του ελληνικού τύπου, η οποία συνεργάζεται με το Κέντρο Τεκμηρίωσης και Μελετών (ΚΕΤΕΜΕ) του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας. Η γενικότερη κατηγορία των δημοσιευμάτων σύμφωνα με το σύστημα αρχειοθέτησής τους από το ΚΕΤΕΜΕ ήταν η «βία κατά των γυναικών-βιασμός». Έτσι, η ερευνητική ομάδα στηρίχθηκε σε αυτό το προ-επιλεγμένο ως ένα βαθμό δείγμα, ενώ προχώρησε και σε προ-έρευνα, προκειμένου να θέσει τα κριτήρια επιλογής του δείγματος. Μια σειρά φιλτραρισμάτων περιλαμβάνονται σε αυτό το προκαταρκτικό στάδιο της έρευνας και αφορούν το χρόνο δημοσίευσης, το έντυπο (εφημερίδα/περιοδικό), την κυκλοφορία (αθηναϊκός/επαρχιακός τύπος), τον τρόπο κάλυψης της είδησης (σχόλιο/είδηση), κ.α. Το γενικότερο πλαίσιο της μεθοδολογίας που επιλέξαμε στηρίζεται στη «θεωρία της βάσης» (grounded theory)¹⁰. Οι κατηγορίες

9. Schneider, H. J. op.cit. σελ. 98-99.

10. B. G. Glaser and A. L. Strauss, *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1967.

δηλαδή και οι μεταβλητές της ανάλυσης προκύπτουν όχι από προκατασκευασμένες θεωρητικές τυπολογίες, αλλά από το ίδιο το πραγματολογικό υλικό.

Συγκεκριμένα:

Το **χρονικό διάστημα** που καλύπτει η έρευνα είναι τα 6 χρόνια και συγκεκριμένα από το 1987-1993. Το αρκετά μακρύ αυτό διάστημα επιλέχθηκε σκόπιμα, γιατί ο βιασμός αν και συμβαίνει συχνά καταγγέλεται σπάνια. Προκειμένου να εξευρεθεί ένα ικανό και αξιόλογο προς μελέτη δείγμα, έπρεπε να ανατρέξουμε σε δημοσιεύματα του παρελθόντος χρόνου.

Σχετικά με το **είδος του εντύπου** στο οποίο αναφέρεται η είδηση του βιασμού επιλέξαμε την εφημερίδα και όχι το εβδομαδιαίο ή μηνιαίο περιοδικό. Όχι μόνο η θεματική, αλλά και ο τρόπος κάλυψης της επικαιρότητας από τον ημερήσιο τύπο ήταν οι βασικοί λόγοι που μας οδήγησαν στην εξαίρεση των περιοδικών που είχαν αφιερώματα/αναλύσεις για το βιασμό ως κοινωνικό φαινόμενο. Έτσι, το δείγμα αποτελείται από δημοσιεύματα του ημερήσιου -και κυρίως του αθηναϊκού- τύπου, γιατί αυτές οι εφημερίδες έχουν τη μεγαλύτερη κυκλοφορία/αναγνωσιμότητα και καλύπτουν ειδησεογραφικά όλο τον ελλαδικό χώρο.

Ως προς την **επιλογή των εφημερίδων** δεν θέσαμε επιπλέον κριτήρια αναφορικά με τον πολιτικό χώρο που κάθε εφημερίδα καταλαμβάνει, αφενός γιατί δεν υπάρχουν σαφή πολιτικά κριτήρια επιλογής και αφετέρου γιατί τα περιστατικά/ειδήσεις βιασμού βρίσκονται πέρα από πολιτικές τοποθετήσεις. Εκείνο όμως που διαφοροποιείται στις εφημερίδες των διαφόρων πολιτικών χώρων είναι ο τρόπος κάλυψης της είδησης, αν δηλαδή και σε ποιο βαθμό «κιτρινίζεται» η είδηση. Εδώ παρατηρούνται διαφορές μόνο ως προς την έκταση παρά ως προς το είδος των χαρακτηρισμών που αφορούν το δράστη, το θύμα ή άλλα στοιχεία του βιασμού. Οι στόχοι της έρευνας που επικεντρώνονται στην αποτύπωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων για το βιασμό επιβάλλουν την εξέταση και αυτών των «κίτρινων» στοιχείων της είδησης και γι αυτό το λόγο δεν φιλτραρίσθηκαν περαιτέρω οι εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας.

Μόνο οι **ειδήσεις** που καλύπτουν την επικαιρότητα περιλαμβάνονται στο δείγμα της έρευνας. Εκτιμήσαμε ότι τα σχόλια σε μόνιμες στήλες των εφημερίδων εκφράζουν προσωπικές θέσεις των κειμενογράφων/σχολιαστών/ειδικών επιστημόνων, χωρίς πάντοτε να αναφέρονται σε συγκεκριμένα περιστατικά βιασμού.

Η έρευνα καλύπτει στο μεγαλύτερό της μέρος τους **τετελεσμένους βιασμούς** και λιγότερο τις καταγγελίες για το αδίκημα. Εκτιμήσαμε ότι τα βεβαιωμένα από τις δικαστικές αρχές περιστατικά, αν και συρρεικνώνουν το δείγμα της έρευνας, ωστόσο το καθιστούν εγκυρότερο και πιο αξιόπιστο.

2. Η επιλογή της μεθόδου

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει το ίδιο το υλικό μας υπαγορεύει την επιλογή της ερευνητικής μεθόδου, που είναι η **ανάλυση περιεχομένου**. Η ποιοτική ανάλυση μας επιτρέπει να αποδομήσουμε την είδηση όχι μόνο στα εξωτερικά της χαρακτηριστικά (τίτλος, θέση, κ.α.) αλλά κυρίως στο περιεχόμενό της. Αυτοί ακριβώς είναι και οι δύο άξονες της ερευνητικής διαδικασίας: η φαινομενολογία και το περιεχόμενο της είδησης. Τα δεδομένα κατηγοριοποιούνται και κωδικοποιούνται με κριτήριο τη συχνότητα εμφάνισης και τη σταθερότητα της επανάληψής τους στο συνολικό δείγμα των ειδήσεων. Υπεισέρχεται δηλαδή και η ποσοτική διάσταση όχι όμως με τη μορφή των στατιστικών μετρήσεων, αλλά με τη συχνότητα εμφάνισης των ποιοτικών χαρακτηριστικών της είδησης. Οι κατηγορίες των δεδομένων δεν πρέπει να είναι ούτε πολύ αναλυτικές, γιατί τότε δεν συνιστούν «κατηγορίες» και απλά γίνεται μία αναπαραγωγή του κειμένου της είδησης, ούτε όμως πολύ περιληπτικές γιατί τότε δεν αποτυπώνουμε τα χαρακτηριστικά της είδησης, απομακρυνόμαστε από τους στόχους της μελέτης και δεν αποδίδουμε πιστά το περιεχόμενο της είδησης. Έτσι, επιβεβαιώνεται για μια ακόμα φορά ότι το πραγματολογικό μας υλικό θέτει και τα όρια της μεθοδολογίας μας. Υπενθυμίζουμε ότι η ανάλυση του περιεχομένου θεωρείται η πλέον κατάλληλη μέθοδος για αυτή τη μορφή έρευνας και έχει επανειλημένως εφαρμοσθεί σε παρόμοιες έρευνες¹¹.

Παρ' όλα αυτά δεν έλειψαν τα μεθοδολογικά προβλήματα. Οι σοβαρότερες δυσχέρειες που αντιμετωπίσαμε αφορούσαν την κατηγοριοποίηση των σχετικών με τη φαινομενολογία της είδησης δεδομένων. Ειδικότερα η ανάλυση των τίτλων των ειδήσεων υπήρξε μια εξαιρετικά δυσχερής διαδικασία, αφού έπρεπε να βρεθεί μια τυπολογία ή ένα σύστημα κατηγοριοποίησης που να περιλαμβάνει όλους τους χαρακτηρισμούς που αφορούσαν το δράστη, το θύμα ή την ίδια την πράξη. Προκειμένου λοιπόν να περιορίσουμε την αυθαιρεσία στην κατηγοριοποίηση των υποκειμενικών χαρακτηρισμών, προτιμήσαμε να αποδώσουμε περιγραφικά το είδος και την ποιότητα των επιθετικών αυτών προσδιορισμών. Τέλος, είναι προφανές ότι πρόκειται για μια πρώτη πιλοτική ερευνητική προσέγγιση, με κύριο στόχο τη διατύπωση - όχι φυσικά λύσεων, αλλά - περαιτέρω ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων.

11. Κυρίως από την K. Soothill στην Αγγλία, *op.cit.*, βλ. επίσης Armand, M.F., Las-coumes P. *L'Image de la delinquance d'affaires dans la presse regionale*, Deviance et Societe, Geneve 1983, vol. VII, no 3, pp. 154-169. Kientz, A. *Pour analyser les media. L'analyse de contenu*, Coll. «Medium», Paris, Manne. 1971

Β.Υποθέσεις εργασίας

Οι βασικές υποθέσεις εργασίας είναι:

α. Υπάρχει μία έντονη διαφοροποίηση στον τρόπο με τον οποίο προβάλλονται τα αδικήματα του βιασμού από τον τύπο, που αφορά είτε την κάλυψη της ίδιας είδησης από έντυπο σε έντυπο, είτε διαφορετικές ειδήσεις του ίδιου εντύπου. Συγκεκριμένα υποθέτουμε ότι προβάλλονται περισσότερο (σε μεγαλύτερη έκταση) τα αδικήματα του βιασμού που συρρέουν με άλλα κακουργήματα (π.χ. ανθρωποκτονία, αιμομιξία κ.α.), οι ομαδικόι και κατ' εξακολούθηση βιασμοί.

β. Οι συνθήκες τέλεσης του αδικήματος, η συρροή του βιασμού με άλλες αξιόποινες πράξεις, το status του θύματος, οι παράγοντες θυματοποίησης καθώς και η σχέση θύματος-θύτη, η προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα του δράστη αποτελούν μερικές από τις παραμέτρους που σηματοδοτούν την έννοια των «πραγματικών βιασμών» (real rapes). Σε αυτή την περίπτωση η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος συγκροτείται όχι με βάση τη συναίνεση του θύματος αλλά με την ευχέρεια απόδειξης της υπόθεσης (αν δηλαδή υπάρχουν ατράνταχτα αποδεικτικά στοιχεία)¹². Αυτοί οι βιασμοί έχουν περισσότερες πιθανότητες προβολής από τον τύπο (έκταση και συχνότητα). Αντίστροφα, η απουσία αυτών των παραμέτρων δεν εγγυάται την προβολή της είδησης από τον τύπο. Όμως ακόμα και αν προβληθεί η είδηση, τότε οι δυσχέρειες απόδειξης του βιασμού συμβάλλουν στο να διατυπωθούν αόριστες υποθέσεις, υποκειμενικοί χαρακτηρισμοί και κρίσεις. Έτσι, είναι πιθανό να στιγματίζεται το θύμα και η «δευτερογενής θυματοποίηση» να επέρχεται μέσω της δημοσιογραφικής κάλυψης (π.χ. δημοσίευση φωτογραφίας ή ταυτότητας του θύματος όταν αυτό είναι ανήλικο).

Γ. Η γενική εικόνα των ευρημάτων – Διάγραμμα έρευνας

Στο χρονικό διάστημα που καλύπτει η έρευνα επισημάνθηκαν 80 περίπου δημοσιεύματα που καλύπτουν 45 περίπου περιστατικά βιασμών. Στο πρώτο μέρος της ανάλυσης των ευρημάτων περιλαμβάνεται η φαινομενολογία της είδησης και στο δεύτερο αναλύεται το περιεχόμενο της είδησης.

1. Η φαινομενολογία της είδησης

Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά ή η φαινομενολογία της είδησης εξετάζονται σε σχέση με τη θέση της στην εφημερίδα, την έκταση, την ύπαρξη φωτογραφιών κ.α.

12. σύμφωνα με την ορολογία της Soothill, K. *The changing face of rape*, British Journal of Criminology, 31.4. 1991

α. Θέση της είδησης: Οι περισσότερες ειδήσεις καλύπτονται στο εσωτερικό μέρος της εφημερίδας (45 περιστατικά). Η έκτασή τους ποικίλλει: αρκετές ειδήσεις που καλύπτουν το «σαλόνι» της εφημερίδας (2σέλιδο) συνοδεύονται από φωτογραφίες κυρίως του δράστη (σε 11 από τις 13 περιπτώσεις όπου υπάρχουν φωτογραφίες), ενώ στις υπόλοιπες η φωτογραφία είναι άσχετη με το συγκεκριμένο γεγονός, αλλά αναπαριστά μια μορφή βίας κατά των γυναικών.

Εκταση	Περιστατικά	Φωτογραφία
2σέλιδο σαλόνι	3	3
ολοσέλιδο	11	8
ημισέλιδο	11	3
δίστηλο/μονόστηλο	19	2

Όταν η είδηση φιλοξενείται στο σαλόνι της εφημερίδας συνοδεύεται από τίτλο με πολύ μεγάλα και έντονα γράμματα. Το περιεχόμενο του τίτλου αφορά αποκλειστικά χαρακτηρισμούς και επιθετικούς προσδιορισμούς για την προσωπικότητα του βιαστή, ο οποίος περιγράφεται ως «διάβολος», «δράκος» και «κτῆνος». Παρατηρούμε ότι χρησιμοποιούνται όλα τα στοιχεία εκείνα (φωτογραφία, επιθετικοί προσδιορισμοί, μέγεθος γραμμάτων) προκειμένου να εντυπωσιάσουν, να διεγείρουν και να συγκινήσουν τον αναγνώστη.

Οι τίτλοι της είδησης: Ο βιασμός περιγράφεται σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του δράστη, του θύματος ή τις ιδιαιτερότητες/συνθήκες κάτω από τις οποίες συνέβη. Επιχειρείται πάντοτε να αποδοθεί μιά ιδιότητα ή ένα χαρακτηριστικό της περίπτωσης που να δηλώνει απόκλιση από το «κανονικό» και να εντυπωσιάζει τον αναγνώστη. Στους τίτλους των 45 ειδήσεων οι λέξεις «βιασμός», «βιάζω», «βιαστής» περιλαμβάνονται στις 24 περίπου ειδήσεις (βλ. αναλυτικά τους τίτλους στο παράρτημα).

Σχετικά με το δράστη, αναφέρεται συχνά η ηλικία του όταν είναι ανήλικος, ο αριθμός των δραστών όταν πρόκειται για ομαδικούς βιασμούς, το επάγγελμα (όπως ναυτικός, πρώην παλαιστής, που υποδηλώνει τη σωματική κατασκευή, τη δύναμη ή συγκεκριμένη κοινωνική θέση), η προέλευση όταν ο δράστης είναι αλλοδαπός (αλβανός) και άλλες ιδιότητες όπως τοξικομανής.

Άλλοι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται στους τίτλους των ειδήσεων είναι κατά συχνότητα: δράκος, κτῆνος, υπάνθρωπος, εφιάλτης.

Σχετικά με το θύμα, στον τίτλο της είδησης αναφέρεται η ηλικία όταν είναι ανήλικη ή ηλικιωμένη και σπανιότερα το επάγγελμα (π.χ. νοσοκόμα, δικηγόρινα), η προέλευση, όταν πρόκειται για τουρίστριες χωρίς να αναφέρεται η συγκεκριμένη χώρα και τέλος άλλα χαρακτηριστικά, όπως η διανοητική ή σωματική αναπηρία του θύματος.

Από τα χαρακτηριστικά της πράξης, εκείνα που αναφέρονται συχνότερα στον τίτλο της είδησης, είναι η συρροή με άλλα αδικήματα (ληστεία), το είδος του όπλου και της απειλής (μαχαίρι) και χαρακτηρισμοί όπως κτηνώδης πράξη, κοινωνικό πρόβλημα, εφιάλτης κ.α.

Συμπερασματικά σε ότι αφορά το δράστη και το θύμα τονίζονται τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά που εντυπωσιάζουν, όπως ανήλικος -η, αλλοδαπός, δράκος. Το προφίλ του δράστη/βιαστή από τους τίτλους των ειδήσεων είναι ο «**δράκος που βιάζει ανήλικη με κτηνώδη τρόπο**».

Έτσι, μέσα από την ανάλυση των τίτλων της είδησης διαπιστώνουμε ότι η εικόνα του δράστη/βιαστή κυριαρχεί. Αυτός περιγράφεται ως «ιδιαιτέρο είδος ανθρώπου» και ενίοτε ως υπάνθρωπος. Το θύμα του βιασμού δεν είναι ούτε αθώο, ούτε ένοχο, παραμένει ουδέτερο, ενώ καθεαυτή η πράξη του βιασμού περιγράφεται ως κτηνώδης και αποκρουστική. Ο βιασμός λοιπόν φαίνεται να αποτελεί μια σπάνια πράξη, που διαπράττεται μόνο από «ανθρωπόμορφα τέρατα». Πρόκειται για μια εικόνα που αποκλίνει από τα πορίσματα των θυματολογικών ερευνών, οι οποίες αποδεικνύουν ότι «ο μέσος βιαστής δεν ανταποκρίνεται καθόλου στην εικόνα του ψυχοπαθή περιθωριακού εγκληματία. Αντίθετα, όπως προκύπτει, υπάρχει ένας σημαντικά υψηλός αριθμός μη επισημασμένων βιαστών, που ανήκει στην κατηγορία των φυσιολογικών, ευηπόληπτων πολιτών...»¹³. Έχει επίσης επισημανθεί ότι «δεν είναι ούτε ο δράκος ούτε ο ψυχοπαθητικός βιαστής ο χαρακτηριστικός τύπος του μέσου βιαστή. Η ψυχοπαθολογική ερμηνεία συγκαλύπτει την κοινωνική πλευρά του θέματος. Η δραματοποίηση από τον τύπο μεμονωμένων περιστατικών, που ταυτίζουν στη συνείδηση του κοινού τον βιασμό με την ακραία παθολογία, εξυπηρετεί αυτή την λανθασμένη παραπλανητική αντίληψη»¹⁴.

2. Το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά της είδησης

Εδώ θα εξετάσουμε τα αντικειμενικά στοιχεία της είδησης, δηλαδή τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά του δράστη, του θύματος, τις συνθήκες τέλεσης του βιασμού, κ.α. Η πληρότητα αυτών των στοιχείων ποικίλλει και συναρτάται προς την έκταση της είδησης. Έτσι, δεν έχουμε στοιχεία για το σύνολο του δείγματος, αλλά μια συνολική εκτίμηση των αντικειμενικών αυτών στοιχείων μας δείχνει τί εκτιμάται ως σημαντικό από το δημοσιογράφο ή από το δελτίου τύπου της αστυνομίας, που περιγράφει την είδηση του βιασμού.

α. Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά

– Ηλικία

13. Τσαλίκου, *op.cit.* σελ.97

14. Τσαλίκου, σελ. 97.

Οι ηλικίες κατηγοριοποιήθηκαν στο μεγαλύτερό τους μέρος ανά δεκαετίες (εκτός από την εφηβική και μετεφηβική κατηγορία) προκειμένου να έχουμε σαφέστερη εικόνα για το δράστη και το θύμα.

ΗΛΙΚΙΑ	12 -17	18-21	22-30	31-40	41-50	50 και άνω
δράστη	2	7	14	7	1	—
θύματος	18	4	7	4	1	1

Παρατηρούμε ότι οι δράστες -βιαστές είναι νέοι από 22-40 ετών, ηλικίας 26 ετών κατά μέσο όρο, ενώ τα θύματα είναι στην πλειοψηφία τους ανήλικοι (έφηβοι και μετέφηβοι), από 12-21 ετών. Ειδικότερα τα θύματα βιασμών ανήκουν στην συντριπτική τους πλειοψηφία στην κατηγορία 12-17 ετών.

Με βάση αυτή τη διαπίστωση υποθέτουμε είτε ότι οι βιασμοί καταγγέλλονται συχνότερα όταν τα θύματα είναι ανήλικα είτε ότι πράγματι συμβαίνουν συχνότερα σε άτομα ολοένα και μικρότερης ηλικίας (ανήλικοι και παιδιά).

Για να τεκμηριώσουμε όμως αυτές τις δύο υποθέσεις, θα πρέπει να ανατρέξουμε σε στοιχεία των εγκληματολογικών ερευνών και σε αστυνομικές ή δικαστικές στατιστικές, οι οποίες όμως δεν φωτίζουν το σύνολο των διαπρατομένων βιασμών, παρά μόνο τα καταγγελλόμενα αδικήματα. Οι θυματολογικές έρευνες από την άλλη πλευρά, παρ' ότι μας δίνουν μια απεικόνιση της πραγματικότητας, ωστόσο δεν βοηθούν στη σύγκριση διαχρονικά.

– Εθνικότητα

Η εθνικότητα του δράστη ή/και του θύματος επισημαίνεται στο δημοσίευμα όταν αυτή δεν είναι ελληνική και αναφέρεται στον τίτλο της είδησης. Συγκεκριμένα οι βιασμοί από αλβανό δράστη σε βάρος ελλήνων γυναικών προβάλλονται σε μεγαλύτερη έκταση και με σαφή αναφορά στην προέλευση του δράστη. Υπήρξε επίσης μία είδηση όπου επισημαίνεται η εθνικότητα του δράστη και το θρήσκευμα των θυμάτων (δράστης: Πακιστανός, θύματα: μουσουλμάνες) και σε άλλη περίπτωση όπου επισημαίνεται η προέλευση του θύματος (Αγγλίδα).

– Επάγγελμα

Ο δράστης είναι συνήθως εργάτης ή ασκεί κάποιο χειρονακτικό επάγγελμα. Η κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών σε τέσσερις τάξεις: την Α (έμποροι, βιομήχανοι, ανώτερα στελέχη επιχειρήσεων, ελεύθεροι επαγγελματίες και επιστήμονες), τη Β (βιοτέχνες, υπάλληλοι δημόσιου και ιδιωτικού τομέα), τη Γ (εργάτες, τεχνίτες, γεωργοί, αγρότες, μικρέμποροι, μικροπωλητές) και τέλος τη Δ (διάφοροι, χωρίς ειδική ένδειξη) δείχνει ότι η πλειοψηφία των δραστών ανήκει στη Γ τάξη. Τα επαγγέλματα των δραστών που περιγράφονται συχνότερα είναι: οικοδόμοι, ειδικευμέ-

νοι εργάτες (ηλεκτρολόγοι, βαφείς, οδηγοί, ναυτικοί, σερβιτόροι), ενώ μόνο σε δύο περιπτώσεις ο δράστης ανήκει σε άλλη επαγγελματική κατηγορία (καταστηματάρχης, δημόσιος υπάλληλος). Είναι προφανές ότι δεν μπορούμε να γενικεύσουμε σχετικά με το επάγγελμα του δράστη, αφού το δείγμα αφορά ένα μέρος των βιασμών που έχει καταγγεληθεί. Σχετικά με το επάγγελμα του θύματος αναφέρεται σε πολύ λιγότερες περιπτώσεις συγκριτικά με εκείνο του δράστη. Επειδή συχνά αναφέρεται η μικρή ηλικία του θύματος, τονίζεται και η ιδιότητά του, π.χ. μαθήτρια. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις όπου το θύμα είναι ενήλικο, αναφέρεται στο δημοσίευμα ότι είναι κομμώτρια, νοσοκόμα, σερβιτόρα. Παρατηρείται δηλαδή μία συνάφεια στο περιγραφόμενο από τα δημοσιεύματα επάγγελμα του δράστη και του θύματος. Η σταθερή πάντως επανάληψη των επαγγελματιών αυτής της κατηγορίας ενδέχεται να είναι **στερεοτυπική**, υποδηλώνοντας ότι ο δράστης προέρχεται από τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και προφανώς έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Συμπερασματικά, όταν και όπου αναφέρεται το επάγγελμα του δράστη ή του θύματος αυτό υποδηλώνει ότι ο δράστης απασχολείται περιστασιακά και ανήκει σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό στρώμα.

– Άλλα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην ειδήση και περιγράφουν το προφίλ του δράστη είναι η οικογενειακή κατάσταση που αναφέρεται μόνο όταν ο δράστης είναι παντρεμένος (4 περιπτώσεις). Σχετικά με το θύμα αναφέρεται σε τρεις περιπτώσεις ότι ήταν παντρεμένη, ενώ σε δύο ότι ήταν μνηστευμένη. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αναφορά στην οικογενειακή κατάσταση αφενός του δράστη υπονοεί ότι αυτός μπορεί είναι ο άνθρωπος της διπλανής πόρτας, και αφετέρου του θύματος ότι είναι αξιόπιστο ή ότι δεν προκάλεσε το βιασμό.

– Ο τόπος καταγωγής ή κατοικίας του δράστη αναφέρεται στις μισές περίπου περιπτώσεις, σε αντίθεση με τον τόπο διάπραξης του βιασμού που περιγράφεται στις περισσότερες ειδήσεις.

– Η διανοητική κατάσταση του θύματος ή του δράστη αναφέρεται μόνο όταν αφορά κάποιου είδους διαταραχή. Συγκεκριμένα, σε περιστατικό όπου το θύμα έπασχε από κάποια μορφή διανοητικής αναπηρίας αυτό αναφερόταν στον τίτλο του δημοσιεύματος. Εχουμε επίσης στο περιεχόμενο των ειδήσεων 4 περιστατικά όπου τα θύματα ήταν «μειωμένης διανοητικής ικανότητας» και 2 ειδήσεις όπου αμφισβητείται η διανοητική ικανότητα του δράστη.

Συμπερασματικά ο δράστης περιγράφεται ως εξής: **άνδρας νέος 26 ετών κατά μέσο όρο, Έλληνας, ανύπαντρος, εργάτης** (ειδικευμένος ή ανειδίκευτος) ή που ασκεί κάποιο χειρονακτικό επάγγελμα και κατ'επέκταση ανήκει στα χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Τα θύματα βιασμών καλύπτουν μια ευρεία γκάμα ηλικιών: από 12 έως και 82 ετών. Η μεγαλύτερη συχνότητα παρατηρείται στις ηλικίες από 12-17 ετών, όταν δηλαδή το θύμα είναι ανήλικο, ενώ ο μέσος όρος της ηλικίας των θυμάτων είναι περίπου 20 ετών. Αν και δεν αναφέρεται συχνά το

επάγγελμα ή η ιδιότητα του θύματος, ωστόσο ακριβώς επειδή είναι ανήλικο, συχνά πρόκειται για μαθήτρια γυμνασίου ή λυκείου. Στις περιπτώσεις όπου το θύμα εργάζεται και αυτό αναφέρεται στην είδηση (σπανίως) τότε ασκεί συνήθως κάποιο χειρονακτικό επάγγελμα. Είναι γυναίκα ανύπαντρη, ελληνίδα, χωρίς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

β. Το αδίκημα

Οι βιασμοί που προβάλλονται περισσότερο είναι εκείνοι που διαπράττονται είτε από πολλούς δράστες (ομαδικοί βιασμοί: 15 περιστατικά) είτε κατ' εξακολούθηση (ένας δράστης πολλά θύματα, 9 περιπτώσεις). Οι υπόλοιπες περιπτώσεις περιλαμβάνουν ένα δράστη και ένα θύμα.

Η ανάλυση της σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος μας δείχνει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ο δράστης με το θύμα ήταν γνωστοί ή συγγενείς. Σε 15 περιπτώσεις ήταν άγνωστοι μεταξύ τους και αυτό συμβαίνει συχνότερα στους ομαδικούς βιασμούς, ενώ σε 10 περίπου περιπτώσεις δεν αναφέρεται η μεταξύ τους σχέση, ίσως γιατί δεν υπάρχουν οι σχετικές πληροφορίες.

Σχέση δράστη -θύματος

άγνωστοι	γνωστοί	συγγενείς
17	15	5

Οι πέντε ειδήσεις όπου οι δράστες είναι συγγενείς με το θύμα, αφορούν αναλυτικά 3 περιπτώσεις αιμομιξίας μεταξύ πατέρα και κόρης, 1 περίπτωση βιασμού από θείο σε ανηψιά και 1 περίπτωση όπου δράστης και θύμα ήταν εξάδελφοι.

Σχετικά με τις συνθήκες τέλεσης αναφέρεται ο τόπος διάπραξης του βιασμού, όπως δίνεται προφανώς από το αστυνομικό δελτίο. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι το σπίτι του δράστη (12 περιπτώσεις) και η ερημική τοποθεσία (10 περιπτώσεις), ενώ μόνο σε τρία δημοσιεύματα ο βιασμός έγινε στο σπίτι του θύματος και σε άλλα τρία ο βιασμός επήλθε σε κάποιο ίδρυμα όπου νοσηλευόταν ή φιλοξενείτο το θύμα. Σε αυτές τις τελευταίες περιπτώσεις είναι σαφές ότι ο βιασμός αποτελεί την ακραία έκφραση της ιδρυματικής κακοποίησης.

-Η χρήση βίας είναι άμεσα συνυφασμένη με το βιασμό και απαραίτητο στοιχείο της έννοιάς του. Σε όλα σχεδόν τα δημοσιεύματα αναφέρεται η χρήση βίας και απειλών (συνήθως με μαχαίρι) από το δράστη προς το θύμα.

-Ο βιασμός συρρέει και με άλλα αδικήματα, όπως είναι οι σωματικές βλάβες, η ληστεία και κλοπή.

-Οι συνθήκες καταγγελίας και το ποιός καταγγέλει το βιασμό δεν αναφέρονται, παρά μόνο εάν κάτι θεωρείται περίεργο, όπως π.χ. εάν το θύμα καθυστέρησε να καταγγείλει το βιασμό που υπέστη («αργήσε να καταγγείλει το βιασμό τις 10 ημέρες!»). Κάτι τέτοιο υποδηλώνει ότι το θύμα αντιμετωπίζεται εξ αρχής με δυσπιστία ή με άλλα λόγια ότι το θύμα,

προκειμένου να είναι αξιόπιστο οφείλει ν' αντιδράσει άμεσα και να καταγγείλει το βιασμό.

– Η πλειοψηφία των περιπτώσεων που δημοσιεύονται αφορούν το προανακριτικό στάδιο της υπόθεσης. Οι φερόμενοι ως βιαστές έχουν στις περισσότερες περιπτώσεις ομολογήσει τα εγκλήματά τους. Μόνο πέντε δημοσιεύματα περιέγραφαν τις λεπτομέρειες εκδίκασης της υπόθεσης, ενώ σε 4 περιπτώσεις αναφέρεται ότι παύει η ποινική δίωξη του δράστη για να αποφευχθεί ο ψυχολογικός τραυματισμός του θύματος.

Συνοψίζοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του αδικήματος του βιασμού, έτσι όπως προκύπτουν από την ειδησεογραφική κάλυψη του θέματος, διαπιστώνουμε ότι εκτός από τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά που περιγράφουν το προφίλ περισσότερο του δράστη παρά του θύματος, προβάλλεται ό,τι περιλαμβάνει το αστυνομικό δελτίο, όπως είναι ο τόπος και τρόπος διάπραξης, η σχέση μεταξύ δράστη και θύματος, η συρροή με άλλα αδικήματα και εν γένει στοιχεία που περιγράφουν **επιφανειακά** τη διάπραξη των βιασμών, χωρίς να αναλύονται οι αιτιολογικοί παράγοντες, οι τρόποι αντιμετώπισης του θύματος και τα ουσιαστικά προβλήματα που προκύπτουν από το βιασμό, για το θύμα, το δράστη και γενικότερα την κοινωνία. Η είδηση καθεαυτή αποτελεί αναπαραγωγή του αστυνομικού δελτίου, μια αποτύπωση της πραγματικότητας, όπου προβάλλεται το προφίλ του βιαστή και του θύματος, με χαρακτηρισμούς και επίθετα που στοχεύουν στον εντυπωσιασμό του κοινού. Ο «κιτρινισμός» της είδησης στον τίτλο και το περιεχόμενό της αντανακλά το στερεοτυπικό χαρακτήρα της.

III. Τελικές παρατηρήσεις- Συμπεράσματα

-Οι βιασμοί παρουσιάζονται μέσα από τις εφημερίδες επιλεκτικά: δεν αναφέρονται όλοι οι καταγγελλόμενοι ή εκδικαζόμενοι βιασμοί, αλλά μόνο μερικές περιπτώσεις που έχουν «δημοσιογραφικό» ενδιαφέρον. Ο ίδιος ο τύπος λοιπόν λειτουργεί σαν ένα ακόμα **φίλτρο** στην απόδοση της πραγματικότητας και της επικαιρότητας. «Στους 100 διαπραπτόμενους βιασμούς καταγγέλλονται μόνο 10-20. Από τους δράστες αυτών των 10- 20, συλλαμβάνονται μόνο οι μισοί, διώκονται δύο στους τρεις από αυτούς και τελικά καταδικάζονται μόνο το 60% από τους τελευταίους, δηλαδή δύο έως τέσσερις δράστες»¹⁵ Εάν λοιπόν, ο σκοτεινός αριθμός του αδικήματος και οι πρακτικές του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης συρρικνώνουν την εικόνα της πραγματικότητας για την έκταση και την ποιότητα του αδικήματος, τότε και ο τύπος αποτελεί έναν **«παρα-**

15. Φαρσεδάκης, Ι. *Η αντιμετώπιση της γυναίκας από το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης*, στο βιβλίο του ίδιου *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της*, Νομική Βιβλιοθήκη., 1991, σελ. 249-256, εδw 251.

μορφωτικό της πραγματικότητας καθρέφτη». Μέσα από αυτό το πολλαπλό φιλτράρισμα της πραγματικότητας επηρεάζεται και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης (ή καλύτερα των κοινών γνώμων). Έτσι, οι αναπαραστάσεις για το έγκλημα γενικά και ειδικά για το βιασμό ανακυκλώνονται και αναπαράγονται μέσα από την καταγραφή και την ανάλυση της είδησης. Είναι προφανές ότι οι επιθετικοί προσδιορισμοί και οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τους πρωταγωνιστές του βιασμού, πέραν του εντυπωσιασμού εκφράζουν συγκεκριμένες στάσεις απέναντι στον εγκληματία, το θύμα, την ερμηνεία του βιασμού.

-Οι βιασμοί που προβάλλονται περισσότερο, καταλαμβάνοντας μεγαλύτερη έκταση στο εσωτερικό της εφημερίδας, δεν είναι οι «απλοί» βιασμοί που αφορούν ένα δράστη- ένα θύμα, αλλά οι «πραγματικοί», δηλαδή οι ομαδικοί, οι κατ' εξακολούθηση και κατά συρροή, η αιμομιξία κ.α. Το φιλτράρισμα συνεπώς της είδησης αντανακλά μια **αξιολογική κρίση** σχετική με την κοινωνική σημασία και τη βαρύτητα του εγκλήματος.

Οι περιπτώσεις που προβάλλονται περισσότερο, σε πιο περίοπτη θέση, είναι εκείνες που **αποκλίνουν** από την πλειοψηφία των εγκλημάτων που καταγγέλλονται. Όσο πιο σπάνιο και φρικιαστικό είναι το έγκλημα τόσες περισσότερες πιθανότητες έχει να φιλοξενηθεί στο σαλόνι της εφημερίδας. Αυτή η τρομολαγνεία του τύπου για το έγκλημα συμβάλλει στη δαιμονοποίηση του εγκλήματος και τον εξοστρακισμό του παραβάτη. Το έγκλημα αντιμετωπίζεται ως ξένο, ασυνήθιστο και απόμακρο γεγονός, πέρα και έξω από την ανθρώπινη κοινωνία. Ο δράστης προβάλλεται ως ιδιαίτερο είδος ανθρώπου: ακαταλόγιστος ή υπάνθρωπος. Υποθέσεις, που η επιστήμη της εγκληματολογίας έχει προ πολλού καταρρίψει. Έτσι λοιπόν, αν και η είδηση αποτυπώνει ένα γεγονός, μία πραγματικότητα, ο τρόπος παρουσίασής της μέσα από τον τύπο την τοποθετεί στο επίπεδο του φανταστικού/συμβολικού. **Το έγκλημα αν και παρουσιάζεται ως καθημερινότητα, ταυτόχρονα εξορίζεται** (μέσω του τρόπου περιγραφής) **από την πραγματικότητα.** Ο εφησυχασμός της κοινής συνείδησης, η ενίσχυση της διχοτόμησης εμείς-αυτοί, η αναπαραγωγή των στερεοτύπων για τον εγκληματία και το θύμα, για τον άνδρα και τη γυναίκα, είναι μερικές από τις ιδεολογικές παραμέτρους του ζητήματος.

Αν και δεν έχουν επαρκώς διερευνηθεί οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του κοινού (ή των «διαφορετικών κοινών») για το βιασμό, ωστόσο οι αναπαραστάσεις του βιασμού μέσα από τον τύπο παρουσιάζουν το έγκλημα αυτό ως σπάνιο, που διαπράττεται από δράστες τρελλούς ή πολύ χαμηλού κοινωνικού και πνευματικού επιπέδου που κυριαρχούνται από πρωτόγονα ένστικτα. Τα πορίσματα της εγκληματολογικής έρευνας απορρίπτουν αυτό το στερεότυπο. Με βάση αυτή τη διαπίστωση και αναγνωρίζοντας τον κρίσιμο ρόλο του τύπου στη διαμόρφωση των συλλογικών αναπαραστάσεων και εν γένει της κοινής γνώμης, προτείνουμε τέλος, τα θέματα της εγκληματικότητας γενικά και ειδικά ο βιασμός να παρουσιάζονται με στόχο όχι τον εντυπωσιασμό, αλλά την κατανόηση και την ανάλυση των

εγκληματογόνων παραγόντων, των τρόπων αντιμετώπισης ή/και πρόληψής του. -

Παράρτημα (τίτλοι δημοσιευμάτων)

- «βιασμός μετα μουσικής»
- «τη βίασε για την κάνει αθάνατη»
- «στη φυλακή ο Άσιμος για βιασμό»
- «στο παρα πέντε γλύτωσε το βιασμό»
- «τη βίασε τοξικομανής με μαχαίρι»
- «βίαζε κοπέλες που δεν μπορούσαν να μιλήσουν»
- «αγγελία -δόλωμα»
- «υπάνθρωποι κακοποίησαν δύο κοριτσάκια»
- «23 χρόνια φυλακή για ληστεία και βιασμό 70 χρονης»
- «Και 13χρονη»
- «Γλύτωσε από τα χέρια βιαστή»
- «Ένωσα να πεθαίνω στα 16»
- «Ούτε σε θάλαμο βασανιστηρίων»
- «ζούμε με εφιάλτες»
- «βιασμός: ο εφιάλτης των γυναικών έχει το δικό του όνομα»
- «Καημένες τουρίστριες»
- «Η κοινή γνώμη ρίχνει ευθύνες σε κάθε βιασμό συνήθως στην ίδια τη γυναίκα»
- «Κοινωνικό πρόβλημα ο βιασμός»
- «βιασμός»
- «Ομαδικό βιασμοί γυναικών με ληστεία»
- «Κατήγγειλέ με αν μπορείς»
- «Όταν η αθωότητα κακοποιείται»
- «Θα κουβαλάω για πάντα μέσα μου το σοκ του βιασμού»
- «ο συμπαθητικός νέος που έγινε κτήνος»
- «Όταν τα θέλεις δεν σου σπάνε τη μύτη»
- «Κτηνώδης πράξη»
- «δύο νεαρές δικηγόρινες αντιμετώπιες με τον αιμομίκτη»
- «Ανήλικος καταγγέλει βιασμό»
- «ναυτικός πήγε να βιάσει 14χρονη»
- «αθώωθηκαν 2 νεαροί που κατηγορήθηκαν για βιασμό 17χρονης ανάπηρης»

- «πρώην παλαιστής βίαζε με απειλή μαχαιριού».
- «μπαράζ βιασμών»
- «η ντροπή ενός δις εξαμαρτείν»
- «νοσοκόμα κατήγγειλε ότι βιάσθηκε από πέντε»
- «η αδελφοσύνη τους ένωσε στο βιασμό»
- «στον εισαγγελέα δύο ανήλικοι για βιασμό 13χρονης»
- «ο διάβολος είναι άγγελος μπροστά του»
- «ο εφιάλτης ήταν αλβανός»
- «Και στην Αλβανία είχε φυλακισθεί για βιασμούς»
- «Καταζητούνται 5 δράκοι»
- «Πιάστηκε ο αλβανός δράκος»
- «μεταμόρφωση από άνθρωπο σε κτήνος»
- «Άφεση αμαρτιών στους βιαστές της»

Βιβλιογραφία

- Armand, M.F., Lascoumes P.:** *L' Image de la delinquance d' affaires dans la presse regionale. Deviance et Societe, Genève 1983, vol. VII, no 3, pp. 154-169.*
- Αρτινοπούλου, Β.:** *Θυματολογία. Σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1995.*
- Amir, M.:** *Patterns in forcible rape, Chicago: University Press 1971.*
- Burgess, A. and Holmstom, L.:** *Rape trauma syndrome, Amer. Journal of Phychiatry 131: 981-986, 1974.*
- Cohen, S. and Young, J. (eds):** *The Manufacture of News, London: Constable 1973.*
- Farsedakis, J.:** *Medias et Justice Criminelle, Conseil de l' Europe, Les politiques criminelles dans un Etat de Droit - Problèmes de transition, Ljubljana 1995.*
- Φαρσεδάκης, Ι.:** *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.*
- Garofalo, J.:** *Crime and Mass Media: A selective review of Research, Journal of Research in Crime and Delinquency, 18 (1981), 319-350.*
- Glaser, B. G. and Strauss A. L.:** *The discovery of grounded theory. Chicago: Aldine Publishing Company, 1967.*
- Gordon, M. and Heath, L.:** *The News Business, Crime and Fear, in Dan A. Lewis (ed) Reactions to crime, Beverly Hills-London, Sage 1981, 227-250.*

- Groth, N.A.:** Men who rape, New York, Plenum 1978.
- Hay, A., Soothill, K. and Walby, S.:** Seducing the public by rape reports, New Society, 53/924, 1980.
- Holmstrom, L., Burgess, A.:** The victim of rape: Institutional reactions, New York: Wiley 1978.
- Kientz, A.:** Pour analyser les media. L' analyse de contenu, Coll. «Medium», Paris, Manne, 1971.
- Killias, M.:** Mass medias, peur du crime et critique criminelle: une revue de la litterature recente, Revue Intern. De Criminologie et Police Technique, XXXVI, no 4, p. 60.
- Παπαστάμου, Σ.:** Ψυχολογιοποίηση, Εκδ. Οδυσσεάς 1989.
- Robert, Ph., & Lambert, T. & Faugeron, C.:** Image du viol collectif et sa reconstution d' object, Deviance et Societé, 1976.
- Russell, D.:** Sexual Exploitation: Rape, Child Sexual Abuse, Sexual Harrashment, Sage 1984.
- Σαρρής, Ν.:** Ελληνική Κοινωνία και Τηλεόραση, Εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 1992.
- Schneider, H. J.:** Το έγκλημα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τ. 3-4, 1989, σελ. 88-116.
- Schultz, L. G.:** Rape Victimology, Charles C. Thomas, 1980.
- Schwendinger, H and Schwendinger, J.:** Rape and Inequality, Sage 1983.

- Soothill, K.:** The changing face of rape? *British Journal of Criminology*, vol 31, no 4, 1991.
- Thomas, E.:** *Le viol du silence*, Paris, Aubier 1986.
- Τσαλίκουλου, Φ., Αρτινοπούλου, Β., Ζαραφωνίτου, Χ. & Μαντόγλου Α.:** Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο, Έρευνα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, Αθήνα 1994.
- Τσαλίκουλου, Φ.:** *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Έκδ. Παπαζήση 1989.
- Winich, C. (ed):** *Deviance and the Mass Media*, Beverly Hills - London, Sage 1978.
- Walby, S. Hay, A. and Soothill, K.:** *The social construction of rape, Theory, Culture and Society* 2/1, 1983.
- van Dijk, J.J.M.:** L' influence des medias sur l' opinion publique relative à la criminalité. Un phenomene exceptionnel? *Deviance et societé*, 1980, IV, no 2, p. 107.
- van Dijk, J.J.M., Mayhew P., et Killias, M.:** *Crime Victimization in the Industrialized world*, The Hague, Netherlands: Ministry of Justice 1992.
- Zauberman, R.:** *Victimes en France: Des Positions, interets et strategies diverses.* *Deviance et Societé* 1991, vol. 15, no 1, pp 27-49.